

4.3.2015

Dnro 801/4/14

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Jussi Pajujoja

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteeri Anu Rita

VANGIN IHMISARVOA LOUKKAAVA KOHTELU

1 KANTELU

Kantelija arvosteli 13.2.2014 päivätyssä kirjeessään vankilan menettelyä virtsanäytteen ottamistilanteessa. Kantelija oli sijoitettu niin sanottuun valvontahuoneeseen odottamaan näytteen antamista. Kantelijalle tuli kertomansa mukaan voimakas tarve päästä ulostamaan, minkä lisäksi hän olisi ollut valmis antamaan virtsanäytteen. Kantelijan henkilökunnalle tekemästä hälytyksestä henkilökunnan paikalle tuloon kesti niin kauan, että kantelija joutui ulostamaan ja virtsaamaan huoneen lattialle.

Kantelija arvosteli myös sitä, että hänen oli käsityksensä mukaan katsottu antaneen positiivisen näytteen, kun hän ei ollut kyennyt edellä mainitun tapahtuman jälkeen kolmen tunnin sisällä antamaan virtsanäytettä.

- - -

3 RATKAISU

3.1 Oikeusohjeita

Perustuslain 7 §:n mukaan ketään ei saa kohdella ihmisarvoa loukkaavasti.

7 §

Oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen

Jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen.

Ketään ei saa tuomita kuolemaan, kiduttaa eikä muutoinkaan kohdella ihmisarvoa loukkaavasti.

Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Rangaistuksen, joka sisältää vapaudenmenetyksen, määrää tuomioistuim. Muun vapaudenmenetyksen laillisuus voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi. Vapautensa menettäneen oikeudet turvataan lailla.

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) 3 artiklan mukaan ketään ei saa kiduttaa, eikä kohdella tai rangaista epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla.

Artikla 13 edellyttää, että jokaisella, jonka tässä yleissopimuksessa tunnustettuja oikeuksia ja vapauksia on loukattu, on oltava käytettävissään tehokas oikeussuojakeino kansallisen viranomaisen edessä siinäkin tapauksessa, että oikeuksien ja vapauksien loukkauksen ovat tehneet virantoimituksessa olevat henkilöt.

Vankeuslain 1 luvun 5 §:n 1 momentin mukaan vankeja on kohdeltava oikeudenmukaisesti ja heidän ihmisarvoaan kunnioittaen.

Lisäksi sovellettaviksi tulevat jäljempänä mainitut oikeusohjeet.

3.2

Tapahtumista

Kantelijan tapahtumista kertoma eroaa jossakin määrin vankilan selvityksestä.

Riidatonta on, että kantelija oli yrittänyt antaa pyydetyn virtsanäytteen, mutta saanut annettua näytettä vain vähäisen määrän. Näyte oli pikatestin mukaan positiivinen, mutta näyte oli liian pieni lähetettäväksi varmennustestiin. Tämän vuoksi kantelija sijoitettiin eristysosaston selliin odottamaan, että hän kykenee antamaan uuden virtsanäytteen.

Selvää on myös, että kantelija teki hälytyksen ja kertoi, että hänen tulee päästä ulostamaan. Eristysselliin sijoittamisen ja hälytyksen välillä kului ilmeisesti noin reilu tunti. Vankilan mukaan kantelija hälytti noin kello 12.30 ja paikalle mentiin noin kymmenen minuutin kuluttua. Kantelijan mukaan hän hälytti kaksi kertaa. Kantelijan arvio ensimmäisen ja toisen hälytyksen välisestä ajasta vaihtelee 10:stä 20:en minuuttiin. Kertomansa mukaan hän joutui vielä toisen hälytyksen jälkeen odottamaan 5-10 minuuttia, ilmeisesti mielestään kaikkiaan noin 30 minuuttia. Kantelijan mukaan hänen oli lopulta pakko ulostaa ja virtsata lattialle, koska hän ei enää kyennyt pidättelemään.

Vankilan selvityksen mukaan viivästys hälytykseen vastaamisesta johtui siitä, että samaan aikaan oli menossa ruokailu. Kantelija kertoi oma aloitteisesti siivonneensa sellin. Hän jäi näiden tapahtumien jälkeen edelleen selliin odottamaan, että saisi annettua uuden virtsanäytteen.

Kantelija kertoi yrittäneensä vielä noin tunnin ajan antaa virtsanäytettä, mutta hän ei enää pystynyt antamaan sitä vaaditussa kolmen tunnin ajassa. Myös vankilan kirjaaman ilmoituksen mukaan kantelija ei useista yrityksistä huolimatta saanut annettua riittävää virtsamäärää testin ottamista varten kolme tunnin aikarajan sisällä. Ymmärtääkseni vankila on laskenut kolmen tunnin ajan ensimmäisestä näytteestä, koska asiasta laaditun ilmoituksen mukaan ensimmäinen, liian pieneksi osoittautunut näyte testattiin kello 11.10 ja ilmoitukseen on tapahtuma-ajaksi, eli kolmen tunnin päättymisajaksi, merkitty kello 14.10.

Vankilan johtaja viittaa selvityksessään Rikosseuraamuslaitoksen ohjeeseen nro 3/004/2010 ja siihen, että vangin voidaan katsoa kieltäytyneen näytteen antamisesta, mikäli hän ei anna virtsanäytettä kolmen tunnin sisällä. Johtajan mukana kyse ei ole positiivisesta näytteestä, vaan kieltäytyminen otetaan huomioon vangin lupa- ym. asioita käsiteltäessä.

3.3

Kannanotto

3.3.1

Hälytykseen vastaaminen

Katson, ettei kantelijaa ole kohdeltu vankeuslain 1 luvun 5 §:n edellyttämin tavoin ihmisarvoa kunnioittavasti, kun hän ei pyynnöstään huolimatta ole päässyt käymään wc:ssä, vaan on joutunut tekemään tarpeensa sellin lattialle. Pidän tätä myös perustuslain 7 §:n 2 momentissa kiellettynä ihmisarvoa loukkaavana kohteluna. Tiedossani ei ole Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöä täysin vastaavan kaltaisista tapauksista, mutta en pidä poissuljettuna, että kantelijan kohtelua voitaisiin pitää myös EIT:n 3 artiklan mukaisena halventava kohteluna.¹

Viranomaiset ovat velvollisia takaamaan kantelijan ihmisarvoisen kohtelun. Loukkauksen kohteeksi johtuneella henkilöllä tulee olla oikeus hyvitykseen. Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain mukaan oikeusasiamies voi tehdä viranomaiselle esityksen tapahtuneen virheen oikaisemiseksi tai epäkohdan korjaamiseksi. Esitän, että Suomen valtio korvaa kantelijalle hänen ihmisarvoaan loukanneen kohtelunsa. Perustelen tätä esitystäni tarkemmin seuraavasti.

Vahingonkorvauslain 5 luvun 1 §:n mukaan vahingonkorvaus käsittää hyvityksen henkilö- ja esinevahingosta. Luvun 6 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan sillä, jonka yksityiselämää on rangaistavaksi säädetyllä teolla loukattu, on oikeus korvaukseen loukkauksen aiheuttamasta kärsimyksestä. Oikeus korvaukseen kärsimyksestä on saman momentin 4 kohdan mukaan myös sillä, jonka ihmisarvoa on tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta vakavasti loukattu muulla, muun muassa momentin 1 kohdassa tarkoitettuun loukkaukseen verrattavalla tavalla.

Käytettävissäni olevan selvityksen perusteella vankila ei ole tahallisesti tai törkeästä huolimattomuudesta aiheuttanut kantelijan kohdistunutta ihmisarvon loukkausta. Katson, että valtiolle voi syntyä korvausvelvollisuus asiassa, vaikka sitä ei voida perustaa vahingonkorvauslain nimenomaiseen säännökseen. Korkein oikeus on muun muassa ratkaisussaan KKO 2012:81 ottaa kantaa perus- ja ihmisoikeusloukkauksen hyvittämiseen tilanteessa, jossa vahingonkorvauslaki ei sovellu. KKO on mainitun tuomion kohdissa 12.–16. lausunut seuraavaa.

12. Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Säännöksestä johtuu, että tulkintatilanteissa lainsoveltajan tulee tulkita lakia tavalla, joka edistää perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista.

13. Ihmisoikeussopimuksen 13 artiklan mukaan jokaisella, jonka sanotussa sopimuksessa tunnustettuja oikeuksia ja vapauksia on loukattu, on oltava käytettävissään tehokas oikeussuojakeino kansallisen viranomaisen edessä siinäkin tapauksessa, että oikeuksien ja vapauksien loukkauksen ovat tehneet virantoimituksessa olevat henkilöt. Säännös asettaa siis myös tuomioistuimille velvollisuuden turvata ihmisoikeuksien toteutuminen tehokkailla oikeussuojakeinoilla. Ne määräytyvät puolestaan kansallisen oikeusjärjestyksen mukaisesti. Oikeussuojakeinoilta on edellytetty tehokkuutta sekä käytännössä että oikeudellisesti (esimerkiksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu asiassa Kudla v. Puola 26.10.2000).

14. Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä on edellytetty ainakin ihmisoikeuksien vakavimpien loukkausten osalta oikeutta korvaukseen myös aineettomasta vahingosta, jotta tehokkaan oikeussuojan vaatimus täyttyisi (esimerkiksi ratkaisut Z ja muut v. Yhdistynyt kuningaskunta 10.5.2001 sekä T.P. ja K.M. v. Yhdistynyt kuningaskunta 10.5.2001). Edelleen on katsottu, että vaatimus loukkauksen tahallisuudesta aineettoman

¹ Oikeuskirjallisuudessa on todettu muun muassa, että tulkittaessa sitä, mikä on perustuslain 7 §:n 2 momentin kieltämää ihmisarvoa loukkaavaa kohtelua, on otettava huomioon suomalaisen yhteiskunnan muuttuvat arvostukset ja käsitykset. Näin ollen ihmisarvoa loukkaavana perusoikeussäännöksen mielessä voidaan pitää sellaistakin kohtelua, jota esimerkiksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ei välttämättä luonnehtisi ihmisoikeussopimuksen 3 artiklan vastaiseksi. (Hallberg – Karapuu – Ojanen – Scheinin – Tuori – Viljanen: Perusoikeudet, 2011, s. 289)

vahingon korvaamisen edellytyksenä saattaa jossakin tapauksessa merkitä tehokkaan oikeussuojakeinon puuttumista (ratkaisu Kochetkov v. Viro 2.7.2009).

15. Korkein oikeus toteaa edelleen, ettei vahingonkorvauslakia säädettäessä ole pyritty vahingonkorvausvastuuta koskevien yleisten periaatteiden tyhjentävään sääntelyyn (HE 187/1973 vp s. 12). Viimeaikaisessa oikeuskäytännössä onkin pidetty kärsimyksen korvaamista mahdollisena perus- ja ihmisoikeusmyönteisen tulkinnan avulla myös ilman nimenomaisen säännöksen tukea, kunhan vahingonkorvausvastuulla on riittävä oikeudellinen peruste (esimerkiksi KKO 2008:10, kohdat 9 ja 21, sekä 2011:38, kohdat 11, 15 ja 16).

16. Vaatimus perus- ja ihmisoikeuksien tehokkaasta toteutumisesta puoltaakin tulkintaa, jonka mukaan henkilöllä tulee olla oikeus vahingonkorvaukseen ainakin virantoimituksessa olevien henkilöiden tekemien vakavien perus- ja ihmisoikeusloukkausten aiheuttamasta kärsimyksestä myös tilanteessa, jossa loukkaus ei perustu tahalliseen tekoon. Tämän vuoksi Korkein oikeus katsoo, että valtion korvausvastuu tuottamuksellisen kirjesalaisuuden loukkauksen perusteella voi syntyä, jos loukkausta voidaan pitää riittävän vakavana.

Totean vielä, että perusoikeusloukkaukset pitää ensisijaisesti estää. Jos se ei onnistu, ne pitää oikaista tai korjata. Ellei tämäkään ole mahdollista, loukkaus tule hyvittää. Tässä tapauksessa loukkausta ei voi enää oikaista tai korjata.

3.3.2

Aika näytteen antamiselle ja väitetty näytteen antamisesta kieltäytyminen

Rikosseuraamuslaitoksen ohjeessa Vangin päihdeettömyyden valvonta, päihtymystilan toteaminen ja päihdevalvonnan testit (4.2.2010, dnro 3/004/2010) todetaan virtsanäytteen antamiseen annettavasta ajasta seuraavaa.

”Jos vanki ei yrityksistä huolimatta saa annettua näytettä, voidaan hänelle antaa 4 dl vettä. Mikäli vanki ei anna virtsanäytettä kolmen tunnin sisällä, voidaan vangin katsoa kieltäytyneen näytteen antamisesta. Näytteen antaminen saattaa estyä jännittämisen, jonkin virtsaamisvaikeuksia aiheuttavan sairauden tai muun vastaavan syyn vuoksi. Tällaisissa poikkeuksellisissa tilanteissa voidaan arvioida, onko perusteltua antaa vangille aikaa näytteen antamiseen yli kolme tuntia. Henkilökunnan on informoitava vankia tästä poikkeuksellisesta mahdollisuudesta, silloin kun vanki ei yrityksistään huolimatta kykene näytteen antamiseen vaaditussa ajassa.”

Ohjeessa on otettu kantaa myös siihen, milloin näytettä ei tulisi pyytää:

”Vangin asianmukaisen kohtelun kannalta on tärkeää, että päihdetestausta ei tule pyytää tilanteessa tai olosuhteissa, jotka ovat näytteen antamisen kannalta vaikeat. Virtsatestin pyytämistä tulee välttää heti urheilusuorituksen, saunomisen tai nestettä huomattavasti kuluttavan tilanteen jälkeen.”

Käytettävissäni olevan selvityksen perusteella kantelija on yrittänyt antaa näytteen tässä onnistumatta. Katson olosuhteiden olleen sellaiset, että kantelijalle olisi ollut perusteltua varata aikaa näytteen antamiseen enemmän kuin kolme tuntia. Kantelijan jouduttua ulostamaan ja virtsaamaan selliin, on varsin selvää, ettei näytteen antaminen ole voinut onnistua kolmesta tunnista jäljellä olleen noin yhden tunnin aikana. Tilanne rinnastuu ohjeessa mainittuihin tilanteisiin, joissa olosuhteet ovat näytteen pyytämisen kannalta vaikeat ja joissa sen pyytämistä tulee välttää. Kun näytteen pyytäminen kuitenkin oli jo tapahtunut, on sen antamisen odottamista voitu mielestäni jatkaa, mutta myös näytteenantoaikaa olisi tullut pidentää, ellei kantelija ole itse kieltäytynyt jatkoajasta tällaisesta mahdollisuudesta tiedon saatuaan. Mikään selvityksessä ei kuitenkaan viittaa siihen, että kantelijalle olisi tarjottu jatkomahdollisuutta ja että hän olisi kieltäytynyt siitä.

Johtajan ilmoittama menettely, että kieltäytyminen näytteen antamisesta otetaan huomioon vangin vastaisia lupa- ym. asioita käsiteltäessä, ei ole lainvastaista. Kantelijan tapauksessa käsillä olevissa olosuhteissa on mielestäni kuitenkin hyvin tulkinnanvaraista, voiko kantelijan katsoa kieltäytyneen näytteen antamisesta. Käytettävissäni olevan selvityksen perusteella vaikuttaa ennemmin siltä, että hän on epäonnistunut yrityksistään huolimatta. Vartijoiden kirjaamaan tapahtumailmoitukseenkin asia on muotoiltu siten, että kantelija ei saanut annettua riittävää virtsamäärää testin ottamista varten useista yrityksistä huolimatta.

4

TOIMENPITEET

Saatan vankilan, Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön ja Valtiokonttorin tietoon kohdassa 3.3.1 esittämäni käsityksen, että kantelijan ihmisarvoa on loukattu siten, että loukkaus on perusteltua hyvittää.

Saatan vankilan tietoon edellä kohdassa 3.3.2 esittämäni käsityksen siitä, että kantelijalle olisi ollut perusteltua varata näytteen antamiseen pidempi aika kuin kolme tuntia ja että käytettävissä olevan selvityksen mukaan vaikuttaa hyvin tulkinnanvaraiselta, voidaanko kantelijan katsoa kieltäytyneen näytteen antamisesta.

Edellä mainituissa tarkoituksissa lähetän vankilan johtajalle, Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikölle ja Valtiokonttorille jäljennöksen tästä päätöksestäni.

Pyydän Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköä ja Valtiokonttoria ilmoittamaan minulle viimeistään 29.5.2015, mihin toimenpiteisiin esitykseni ihmisoikeusloukkauksen hyvittämisestä on antanut aihetta.

Valtiokonttori ilmoitti 28.5.2015, että se on maksanut kantelijalle korvausta häneen kohdistuneen ihmisoikeusloukkauksen johdosta 500 euroa.